

JUSTIITSMINISTEERIUM

Ennast või teisi kahjustava seksuaalkäitumisega laste ja noortega töötavale praktikule

2022

Autor: Justiitsministeerium

Koostatud uuringu „Ennast või teisi kahjustava seksuaalkäitumisega laste ja noorte mõjutamine kriminaaljustiitsüsteemis“ põhjal.

Viide: Kallip, K., Eelma, S., Haldre, L., Kastepõld-Tõrs, K., Viks-Binsol, P (2022). “Ennast või teisi kahjustava seksuaalkäitumisega laste ja noorte mõjutamine kriminaaljustiitssüsteemis”.

Tartu: Civitta Eesti AS.

Veebikodu:

<https://www.just.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/seksuaalne-vaarkohtlemine>

Kahjustava seksuaalkäitumisega laste ja noorte kohtlemise põhimõtted

- Oluline on meeles pidada, et tegu on eelkõige lastega, kellega tegelemisel tuleb kasutada teistsuguseid meetodeid kui sarnaste probleemidega täiskasvanutega.
- Alaealiste seksuaalkäitumise riskihindamise instrumente tuleks kasutada eelkõige ravi ja sekkumiste planeerimiseks, mitte (pelgalt või eelkõige) seksuaalse retsidiivsuse ennustamiseks.
- Tõhusad sekkumised kaasavad ka lapse vanemaid või hooldajaid sekkumisse ning töötavad selle nimel, et parandada lapse ja teda kasvatava isiku vahelisi suhteid.
- Võrgustikutöö esmase plaani koostamiseks ja andmete kogumine hindamise läbiviimiseks peaks toimuma võimalikult lühikese aja jooksul ning lapse/noore elukohale võimalikult lähedal.
- Probleemse ja kahjuliku seksuaalkäitumisega laste/noortega peaksid tegelema vastava väljaõppe, oskuste ja teadmistega spetsialistid.
- Lapse/noorega peaksid tegelema võimalusel spetsialistid, kes on juba varem temaga edukalt töötanud.

Lapse vajadused ning kaasamine abistamise protsessis

- Lapse abistamist juhib keskse juhtumikorraldajana **kohaliku omavalitsuse üksuse lastekaitsetöötaja**. Kohaliku omavalitsuse üksus teavitab igast juhtumist ka **SKA lastemaja**, et vajadusel saada spetsiifilist tuge juhtumi korraldamisel.
- Lapse abistamine toimub alati **koostöös lapsega/noorega** ja tema vanemate või hooldajatega.
- Oluline on **lapse vajaduste hindamine**, võttes mh arvesse tema isikut ja arengut, perekondlikku tausta, võimalikke erivajadusi ja muud varem ilmnunud abivajadust, samuti lapse enda võimalikku väärkohtlemist.
- Hindamise põhjal leitakse **sobivad abimeetmed**. Sekkumiseks tuleks valida sellised teenused ja programmid, mis vastavad konkreetse lapse/noore eripäradele ning järgivad eelviidatud sihtrühma kohtlemise põhimõtteid.
- Abistamise protsessis võib laps/noor ja tema pere vajada rohkem või vähem **pidevat toetust**. Tuleks jälgida lapse edenemist ravi või teenust saades ning abistada võimalike tagasilööride korral.
- Vajadusel tuleks pakkuda lapsele/noorele ja tema perele **jätkutuge** ning soovitatav on sekkumisest kuue kuu möödumisel viia läbi **kordushindamine**.

Hindamine

Hindamisvahendid

CIVITTA uuringu "Ennast ja teisi kahjustava seksuaalkäitumisega laste ja noorte mõjutamine kriminaaljustiitsüsteemis" tulemusel leiti, et Eestis oleks soovituslik kasutusele võtta **hindamisvahendid AIM (AIM+AIM3) ja/või PROFESOR**. Mõlemad hindamisvahendid katavad suure sihtgrupi vanusevahemiku ning on sobilikud ka erivajadustega lastele/noortele. Tuginedes teiste riikide kogemusele ja antud uurimuse raames läbi viidud piloteerimise tulemustele võimaldavad need hindamisvahendid paindlikust, sobituvad Eesti konteksti ja neid on hindajal võimalik kasutada iseseisvalt.

Võimalus hindamisele suunata on ka kriminaalhooldajatel ning prokuröridel!

Hindamist viivad läbi

- (kliinilised) psühholoogid
- psühhiaatrid
- lastemaja töötajad
- lastekaitse- või sotsiaaltöötajad
- terapeudid
- kriminaalhooldusametnikud
- jt, kes on varem töötanud laste ning noortega ja läbinud hindamisvahendi koolituse.

Hindamise eesmärgid

- Hindamise eesmärk on nii korduvkuriteo toimepanemise riski ennustamine kui sobivate sekkumiste planeerimine.
- Alaealiste seksuaalkuriteo riski hindamise lõppeesmärk on mõista iga kliendi riski olemust, et valida teadlikke sekkumisi, mis aitavad muutuste protsessile kaasa.
- Hindamine on ennetav ja lahendustele keskenduv protsess, mitte lihtsalt käitumist ohjeldada või kontrollida püüdev.

ATSA (The Association for the Treatment of Sexual Abusers) soovitud riskihindamiseks¹:

- Alaealiste seksuaalkäitumise riski hindamisel tuleks arvesse võtta nende üldist psühhosotsiaalset toimimist ja vajadusi (emotsionaalseid, käitumuslikke ja sotsiaalseid), mitte ainult retsidiivsuse riski.
- Alaealiste seksuaalkäitumise riskihindamisel peaks hindama lisaks riskiteguritele ka kaitsvaid tegureid, sealhulgas tugevusi ja muid tegureid, mis võivad kaitsta seksuaalse ja mitteseksuaalse retsidiivsuse eest.
- Alaealiste probleemse seksuaalkäitumise riski hindamise instrumendid on kasulikud vahendid ravi planeerimiseks.
- Alaealiste probleemse seksuaalkäitumise riski hindamine peaks olema kõikehõlmav/mitmetasandiline protsess, mis hõlmab mitmest allikast pärinevaid andmeid.
- Alaealiste probleemse seksuaalkäitumise riski tuleks mõista ja hinnata alaealise arengu ja keskkonna kontekstis.
- Alaealiste probleemse seksuaalkäitumise riski hindamine peaks olema individuaalne.

¹ Kallip jt 2022: 24.

Hindamisvahendid AIM, AIM3 & PROFESOR

	AIM	AIM3	PROFESOR
SIHTRÜHM	Kuni 12-aastased Poisid, tüdrukud, transsoolised Erivajadusega lapsed [kuna uuritud on läbi viidud lastega, kellel ei ole (tuvastatud) erivajadusi, siis õpiraskustega laste ja autismispektri häirega laste puhul kasutada hindamisvahendit ettevaatusega]	12-18-aastased. Poisid ja tüdrukud. Erivajadusega noored Võimalik kasutada vangistuses viibivate noorte puhul.	12-25 aastased. Poisid, tüdrukud, transsoolised. Autismispektri häirega või vaimupuudega noored. Ükskõik, millise probleemse või kahjuliku seksuaalkäitumisega noored.
ÜLEVADE HINDAMIS	Kesksed küsimused on kes, kus, millal ja miks. Küsimustiku abil selgitatakse välja seksuaalkäitumise põhjuslikud faktorid, käitumise mustrid, motivatsioon. Riskihindamine on seotud sobivate sekkumistega, st läbi hindamise selgitatakse välja, millist programmi/sekkumist laps või noor vajab. Etapid: kohene riskijuhtimise turvaplaan, lapse ja vanema/hoolidajaga usalduse loomine, käitumismustrite kaardistamine koostöös spetsialistidega; lapse intervjuerimine ja vanem/hoolidaja intervjuerimine.	Aitab lisaks riskihindamisele hinnata noore käitumist ja vajadusi ja see läbi kaaluda asjakohaseid sekkumisi ning hinnata arengut. Mõeldud ka kontrollimaks sekkumiste tulemusel tehtud edusamme. Sobib kasutamiseks erinevatele spetsialistidele, sh lastekaitse, meditsiinitöötajad, sotsiaaltöötajad, lastemajad, psühholoogid, psühhiaatrid, kriminaalhooldusametnikud jne.	Struktureeritud kontrollnimekiri, mille eesmärk on kaardistada riski- ja kaitsefaktorid. Mõeldud sekkumiste ja ravi kavandamiseks. Informatsiooni tuleks koguda mitmest allikast. Hinnatakse viimase kahe kuu olukorda, käitumist ja sündmusi. Sobib ka arengu või muutuste hindamiseks. Hindamise käigus jaotuvad riski- ja kaitsetegurid viie kategooria vahel, mis näitab ära, millised tegurid vajavad olulist sekkumist või tähelepanu ja millised üldse mitte.
EELDUSED	Hindajad peavad läbima 2-päevase koolituse. Koolitusel osalejatel eeldatakse varasemat hindamisvahendite kasutamise või riskihindamise kogemust, eelkõige seksuaalkäitumise valdkonnas. Kasuks tulevad teadmised seksuaalkäitumisest ja arengust. Koolituse lõpus tehakse osalejatele kompetentsi test, ning kompetentsi test tehakse osalejatega iga 3 aasta tagant.		Hindamisvahendit peaksid kasutama psühholoogid, psühhiaatrid või muud spetsialistid, kel on vastav väljaõpe või kogemus probleemse seksuaalkäitumisega noorte ja noorte täiskasvanute hindamisega. Samuti peaks hindamisvahendi kasutajal olema väljaõpe nooruki ja noorte täiskasvanute arenguetaappide osas. Vajalik on läbida ka ühepäevane veebikoolitus.
OLLUISED ASPKETID	Valideerimisel, kuid pole veel valideeritud.	AIM Projekt liigitab oma kursusi baastaseme ja edasijõudnute tasemeni. AIM3 puhul on tegemist edasijõudnute kursusega.	Hindamisvahendit ei saa kasutada retsidiviisuriski prognoosimiseks, vaid sekkumiste ja ravi kavandamiseks. Hindamisvahendi kasutamist tuleks harjutada korduvalt enne hindamisvahendi reaalselt kasutamist ja võrrelda oma tulemusi teiste kogenud hindajatega.
	Hindamisi tuleks teha regulaarselt, et jälgida noore edasijõudmist ja arengut. AIM hindamisvahendid on traumateadlikud, empiirilised ja teadmiste-põhised ning arvestavad lapse arenguliste aspektide kui ka keskkondlike mõjutustega		

NB! Antud lapsele sobiva hindaja leidmiseks võta ühendust SKA lastemajaga.

Sekkumine

Sekkumise valimise põhimõtted

- Sekkumiseks tuleks valida need teenused ja programmid, mis vastavad konkreetse lapse/noore eripäradele.
- Tuleb järgida kahjuliku seksuaalkäitumisega laste kohtlemise põhimõtteid (vt eespool).
- Soovitav on vajadusel pakkuda lapsele/noorele ja tema perele jätkutuge ja sekkumisest kuue kuu möödumisel läbi viia kordushindamine. **Sobiva sekkumise valimisel on oluline esmalt selgeks teha, millist probleemi või mure lahendada ning kas konkreetne sekkumine on sobiv antud probleemi lahendamiseks.**

Peamised ravi- või sekkumismudelid, mille alusel sekkumisi (nii täiskasvanud kui ka kahjustava seksuaalkäitumisega lastele ja noortele) kategoriseerida võiks on:

- Farmakoloogiline/meditsiiniline
- Kognitiiv-käitumuslik
- Peresüsteemne (perekeskne) mudel
- Hea elu mudel
- Kahjude vähendamine
- Multisüsteemne
- Psühhodünaamiline
- Risk-vajadus-vastavus
- Psühhosotsiaalne ja hariduslik
- Tagasilanguse ennetus
- Eneseregulatsioon
- Seksisõltuvus (seksuaalne düsfunktsionaalsus)
- Seksuaaltrauma

Tõhusad sekkumised on sellised, mis (Miner jt 2006; Shlonksy jt 2017; Silovsky jt 2007):

- arvestavad, et iga juhtum on erinev ning sekkumine peaks olema suunatud konkreetse lapse vajadustele ja olema kooskõlas ka lapse parima huviga.
- arvestavad nii lapse individuaalsete vajaduste kui ka lapse perekonna ja muu sotsiaalse süsteemi konteksti,
- võtavad arvesse lapse vanust ja arengutaset ning keskkonda, kus laps viibib/kasvab.
- käsitlevad otseselt probleemset/kahjulikku seksuaalkäitumist ja vastavad lapse arengutasemele, võttes arvesse laste kognitiivseid, emotsionaalseid ja käitumuslikke võimeid.
- õpetavad mh ka impulsikontrolli, toimetulekustrateegiaid ja piiride austamist.
- kaasavad ka lapse vanemaid või hooldajaid sekkumisse ning töötavad selle nimel, et parandada lapse ja vanema (hooldaja) vahelisi suhteid.
- viivad sekkumisi läbi mitmetasandiliselt ja koostöös erinevate asutuste/teenusepakkujatega.

Lastemaja ja lastekaitse roll seksuaalse väärkohtlemise juhtumitel

Lastekaitseeaduse alusel on KOV üksuse ülesanne abivajavast lapsest teada saamisel viivitamata lapse abivajaduse hindamine ja lapse abistamiseks meetmete pakkumine. 2022. aastal tehti lastekaitseeaduses muudatused, eesmärgiga tagada kõigi seksuaalselt väärkohtlemist hõlmavate lastekaitsejuhtumite käsitlemine koostöös lastemaja eripädevusega spetsialistidega ning tagada lastele võimalikult sujuv ja lapsesõbralik teekond erinevatest menetlustest vajaliku abini. Sotsiaalkindlustusametile anti suurem roll seksuaalselt väärkohtlevalt käituvate laste abistamisel lastemajade kaudu. Eelkõige hõlmab see nende käitumisega seotud abivajaduse hindamist, sobivaimate teenuste leidmist ja KOV-i toetamist asjakohase abi osutamisel. Lastemajad asuvad Tallinnas, Tartus, Jõhvis ja Pärnus. Abi saavad neis vajaduse korral kõik lapsed elukohast olenemata.

Kohaliku omavalitsuse lastekaitse roll:

- KOV üksusel on kohustus teavitada SKA-d kohe kõigist seksuaalselt väärkoheldud või sellise kahtlusega ning seksuaalselt väärkohtleva käitumisega lastest, et selgitada vajadus SKA lastemajas pakutavate meetmete järele ning leppida kokku edasine koostöö lapse abistamisel.
- KOV üksus peab lapse abivajadust igakülgset hindama ning lapsele abi osutama, seksuaalselt väärkohtlemist hõlmavatel juhtumitel pakuvad SKA lastemaja töötajad vajadusel tuge ja nõustamist.

Lastemaja roll:

- Lastemaja pakub seksuaalselt väärkoheldud lastele ja ka kahjuliku seksuaalkäitumisega lastele lapsesõbralikku keskkonda, kus saab teha vajalikud menetsustoimingud ja osutada lapsele teenuseid, ning korraldab lapsele ja tema lähedastele riigi abi.
- Väärkohtlemise kahtluse korral kuuluvad lastemaja spetsialistid lapse ära, et hinnata olukorda.
- Kahjuliku seksuaalkäitumisega lapse juhtumi korral hindab lastemaja võrgustikuga koostöös lapse abivajadust lastemaja ülesannete kontekstis – toimuvad ümarlauad, lapsevanemaga vestlus/nõustamine, lapse ärakuulamine, lapse käitumisega seoses lapse ja pere abivajaduse hindamine, psühholoogilise abi teenusele suunamine jne.

NB! Lapsele sobiva hindaja leidmiseks võta ühendust SKA lastemajaga.

Kuhu pöörduda abi saamiseks

info@lastemaja.ee

infotelefon: 5854 5498

(Lastemaja on infotelefonil kättesaadav E–N 8–17; R 8–15.30)

Muudel aegadel on võimalik pöörduda:

lasteabitelefon: 116 111, www.lasteabi.ee

Hädaohu korral politseisse: 112

JUSTIITSMINISTEERIUM